

NR. 2 SEPTEMBER 2024,
32. ÅRGANG

Museumsglimt

Medlemsblad for Lillehammer Museums Venner

Dølakua er en av de gamle historiske kurasene fra Gudbrandsdalen, Østerdalen og på Hedmarken. Det er nå bare ca. 350 dølakyr igjen i landet, og rasen er truet. Maihaugen bidrar til å bevare denne kurasen gjennom å ha to dølakyr i fjøset i vinter, som fikk hver sin kalv i vår. Disse har beitet oppe på seteranlegget i hele sommer.

MEDLEMSKAP LMV 2024

Lillehammer Museums Venner omfatter alle de seks museene i Stiftelsen Lillehammer Museum:

Maihaugen
Lillehammer Kunstmuseum
Bjerkebæk
Aulestad
Norges Olympiske Museum
Norges Postmuseum

Medlemmer med betalt årskort og medlemskap i LMV har fri adgang til alle disse museene et helt år regnet fra datoen de kjøpte medlemskapet. Alle med registrert e-postadresse får også direkte invitasjon til spesialarrangement og venneturen. Videre får du Museumsglimt tilsendt tre ganger pr. år, 10 % rabatt i museumsbutikkene og 20 % rabatt på billetter til Riksteateret i Maihaugsalen.

Medlemskapet gir også fri adgang for én person til en rekke andre museer i Norge og resten av Norden.

Mer informasjon finner du på:
lillehammermuseum.no/venneforeningen

PRISER ÅRSKORT 2024:

Voksen kr 760

Familie* kr 1200

Ung 16–25 år / Student kr 300

*To voksne med barn/unge t.o.m. 25 år.

Barn 0–5 år har gratis inngang.

Lillehammer
Museums Venner

Maihaugvn. 1, 2609 Lillehammer
Bankgiro 2000.05.17608
Informasjon 6128 8900
E-post: venner@lillehammermuseum.no

Redaktør: Tore Feiring
Grafisk produksjon: Dialecta
Forsidefoto: Jørgen Skaug

INNHold

Lederen	3
100 år siden Sigrid Undset ble katolikk	4
Populær kafé på setervollen	5
Om å krysse grenser	8
Årshjulet til museumsbonden på Maihaugen ..	10
Ny guidebok for Maihaugen	14
Barnas sommerdag på Maihaugen	15
Kokebok fra 1700-tallet fortsetter å inspirere	18
Vekker internasjonal interesse	21
Ljåen skal passe	23
Vennetur til Hamar	26
OL-museet med rekordbesøk	28
Åringsdateringer har gitt Maihaugen mer og sikker kunnskap om bygningenes alder og byggeår	30

**Utstillingen FRAMED åpner 19. oktober
på Lillehammer kunstmuseum.**

Bildet: Diane Arbus, Kids in a coat, NYC, 1960

Hvorfor er det sånn?

Tore Feiring

I denne utgaven av Museumsglimt skriver vi om Islem Osman Haji, som med sin fortelling i boken *Å krysse grenser. Flyktninger forteller* gir oss et innblikk i hvordan hun og familien kom seg til Norge. En fascinerende og spennende fortelling som vi trykker et lite utdrag fra.

Så sier islem at når hun får storfamilien på besøk fra rundt om i Europa er det Maihaugen hun gjerne viser fram her på Lillehammer. For oss som lever og ånder for museene i distriktet, er det veldig spennende og interessant. For det er ikke bare Islem som forteller dette, flere flyktninger og innvandrere forteller det samme: – Det er Maihaugen vi gjerne viser fram i Lillehammer. Vi koser oss der, er omkvedet.

Så burde vi selvfølgelig ha snakket med både ledelse og markedsavdeling i Stiftelsen Lillehammer Museum om dette. Det har vi ikke

gjort så langt, men her ligger det mye å ta tak i det, både med hensyn til skilting og nye måter å tenke presentasjon på. Og ikke minst spørre: – Hvorfor er det sånn?

Dermed er ballen spilt over til nevnte avdelinger ved museet, vi håper på et godt ballmottak, og at leserne våre vil kose seg med nok et Museumsglimt.

Sikre deg boka til redusert pris!

Som medlem av Lillehammer Museums Venner kan du skaffe deg boka *Å krysse grenser. Flyktninger forteller* til redusert pris, men da må du forhåndsbestille og betale for boka, eller bøkene, innen 10. oktober.

25% rabatt til LMVs medlemmer! Kun kr 225,-

Ordinær pris: kr. 300 -. Kjøp så mange bøker du vil.

Bestilling og betaling på to måter:

VIPPS nummer: 533146

Skriv inn ditt eget navn + antall bøker du vil kjøpe + Flyktningbok, f.eks slik:

Ola Nordmann 2 flyktningbøker.

LMVs bankkontonummer: 2000.05.17608

Oppgi også her eget navn, antall og flyktningbok.

Bestilte bøker hentes på Maihaugen eller Lillehammer Frivilligsentral, tidspunkt kommer.

Hvis du er på Facebook, søk opp prosjektets nettside *Å krysse grenser. Flyktninger forteller*.

Klikk liker så kan du lese mer om boka og bli informert om framtidige arrangementer.

Del gjerne sida med venner så kan flere enn LMV-medlemmer bli kjent med prosjektet.

100 år siden Sigrid Undset ble katolikk

I høst forlenges sesongen på Bjerkebæk med et spesialprogram for å markere at det er 100 år siden Sigrid Undset konverterte til katolisismen.

Tekst: Bjørg Owren

Sigrid Undset var 43 år da hun på Allehelgensdag, 1. november 1924 knelte foran alteret i St. Torfinns kapell på Hamar, og bekjente seg til helgendyrkelsen og ærefrykt for de helliges bilder, at hun tror på skjærsilden, de dødes oppstandelse og det evige liv.

Den katolske troen var sentral i hennes forfatterskap, men at hun selv valgte å konvertere skapte stor furore. Det var få og små katolske menigheter i Norge på den tiden, og dette skapte stor debatt.

– Hun møtte voldsom kritikk, noe som førte til at hun nærmest gikk i korstog for å forsvare sin tro, forteller Kristin Brandtsegg Johansen, konservator for dikterhjemmet Bjerkebæk.

Gjennom høstens program blir Undsets konversjon og hennes trosunivers bli belyst og debattert.

Historisk bakteppe

Hun kommenterer at det er mange grunner til at konverteringen var så kontroversiell. Det var mye skepsis mot dem som tenkte annerledes. Den såkalte Jesuittparagrafen, en bestemmelse i Grunnloven § 2 som nektet jesuitter adgang til landet, var i kraft fra 1814 til 1956. Det var også forbud mot «munkeordener» fram til 1897». Et forbud mot jøder, den såkalte jødeparagrafen, sto fram til 1851.

– Det påfallende er at Jesuittparagrafen ikke ble fjernet før i 1956, nesten tretti år etter at Sigrid Undset konverterte, sju år etter hennes død, kommenterer hun.

Undset og Fosse

Fire norske forfattere er tildelt Nobels litteraturpris. Bjørnstjerne Bjørnson i 1903, Knut Hamsun i 1920, Sigrid Undset i 1928 og Jon Fosse nå i 2024. På Bjerkebæk presenteres de gjennom utstillingen «Et nobelt møte».

HUSALTER: På soverommet på Bjerkebæk hadde Sigrid Undset sitt eget husalter, med korset, helgenbilder og bønnekjede. Her bøyde hun kne og fant trøst og styrke. (Foto: Kristin Brandtsegg Johansen)

– Det bemerkelsesverdige i denne sammenheng er at vi har to norske nobelprisvinnere i litteratur som er katolikker, og som begge har gjort troen til en stor del av sitt forfatterskap. For mange protestanter er tro en privatsak, men Undset og Fosse de deler. At dette er noe som interesserer publikum har vi sett tydelig på Bjerkebæk i sommer, sier hun.

Høstprogram

– I høst inviterer vi til en rekke foredrag der forfattere, teologer og kritikere vil kaste lys over tematikken, både Sigrid Undsets og Jon Fosses forfatterskap. Blant de inviterte er Alf Tore Hommedal, Jørn Øyrehaugen Sunde og Kjell Arnold Nyhus.

Selve hundreårsdagen markeres lørdag 2. november med et større arrangement. Da vil Janne Haaland Matlary og biskop Bernt Eidsvig holde foredrag som belyser Sigrid Undsets katolske trosunivers.

I tillegg vil kunstnerne Eline Holbø Wendelbo og Arnhild Vik ha urpremiere på forestillingen «Og takk til Gud», der de utforsker det religiøse og katolske i Jon Fosse- og Sigrid Undsets litteratur. De bruker utdrag fra Fosses siste store verk Septologien fra 2019–2021 og utdrag fra Undsets Gymnadenia fra 1929.

Kristin Brandtsegg Johansen peker også på at Sigrid Undsets middelalderunivers og den katolske tro er ytterligere aktualisert i år, med 750 års-markeringen av Magnus Lagabøtes landslov. – Den katolske middelalderen er en litt bortgjemt del av vår historie, og viktig å løfte fram. Et viktig kapittel i vår historie og en storhetstid for Norge før landet kom i union med Danmark. En tid og tenkning som Sigrid Undset tar oss inn i.

Populær kafé på setervollen

POPULÆRT: Fra femtitallet og et par tiår framover var kafeen på Valbjørseter et populært mål når en gikk runden på Maihaugen. (Foto-Ukjent/Fåberg og Lillehammer Historielag-Maihaugen)

Det surrer i hyggelig ferieprat og klirrer i kaffekopper. Duften av nytrukken kaffe og ferske rømmevafler henger i luften. Imens rydder lettbenete, bunadsklede ungjenter bord og gjør klar til enda flere sultne og kaffetørste gjester. Vi er på kafeen på Valbjørsetra på Maihaugen. Og det er sommeren 1967.

Tekst og foto: Bjørg Owren

– Ja, akkurat slik var det, sier Berit Magnussen Rønning. Hun var en av de bunadsklede ungjentene. Nå er hun tilbake sammen med Museumsglimt, og forteller om «den gang da». Det er mange tiår siden det ble slutt på kafedriften på setervollen, men vi som er født på 50–60-tallet husker godt hvor stas det var å komme hit. Og det var som regel fullt av folk.

Sommer med Weidemann

Denne ettermiddagen er det rolig på setervollen. En and kommer vaggende, et ekorn kikker nysgjerrig fram mens en voksen mann sitter ved et bord og kikker på mobiltelefonen sin. I tunet står det plakater som forteller om seterdriften i gamle dager. Vi har med oss kaffe og

vafler hjemmefra og setter oss ved et bord med utsikt mot tunet og tjernet nedenfor.

– Her satt Weidemann og kona bestandig, sier Berit.

Det var sommeren han malte det store bildet i Maihaugsalen. Da kom de hit hver dag og kjøpte kaffe og småkaker. Berit var fast servitør. Weidemann hadde gitt beskjed til damene i kakedisken og kassa at «hun unge, pene» skulle servere dem. Berit ler og forteller at han satt der med pipa og røkte. Ofte ba han henne sette seg ned litt sammen med dem og prate.

– Han snakket og bannet mye. Kona ba han la være å banne så fælt, for han snakket tross alt til en ung jente. Men det gikk bra, jeg var vant til slikt språk så det gjorde ikke meg noe. Hun

***SOMMERJOBB:** Innenfor her var kjøkkenet, forteller Berit. Det jobbet 8–10 damer på kaféen. Når folk handlet, ropte de bestillingen inn til damene på kjøkkenet.*

FAST BORD: Kunstneren Jacob Weidemann hadde fast bord den sommeren han malte det store bildet i Maihaugsalen. Bordet står her fortsatt og er en fin rasteplass for besøkende som har med egen nistepakke.

kikker rundt seg og ser han for seg slik han satt med pipa. Det er koselige minner, sier hun.

Ferske småkaker

Berit kjenner setra godt. Fra hun var to år til hun gikk ut av gymnaset tilbrakte hun meste parten av sommeren her. Først var hun med moren Bergljot, som var kokke her, på jobb, senere vokste hun seg inn i sommerjobber.

– Mor både kokket og bakte for Maihaugen. Kakene bakte hun hjemme, men rømmegrøten ble laget i store kjeler på kjøkkenet der borte. Der ble også kaffen kokt. Hun peker mot stallen på tunet. Der hadde de kjøkken med elektrisk komfyr og flere damer som kokkelerte. Etter hvert fikk de også oppvaskmaskin. – Da ble Inga, nabokona vår, ansatt for å sette inn og ta ut av maskinen, minnes Berit.

Familien bodde i Kringsjøvegen, og om sommeren våknet hun til duften av nystekte småkaker. Moren var oppe kl 06.00, fyrte i ovnen og satte i gang med steking av goro, skrull og andre småkaker som skulle serveres i kafeen på Valbjørsetra senere på dagen. Gustav Normann kom fra Maihaugen med bil og hentet kakene.

– I helgene bakte hun også kringler. Jeg husker jeg var med og bar kringlene ut av bilen, en jobb broren min slapp, ler Berit. Tranen Petter som holdt til på Maihaugen på denne tiden pleide nemlig å komme løpende og hakke broren i baken. Hun slapp unna. Trane-Petter lot

I GLEMMEBOKEN: Kakedisken er for lengst borte. På tunet er det skilt som forteller om seterdriften i gamledager. At det var kafé her med småkaker, rømmevafles, is, rømmegrøt, spekemat med potetstuing, hjemmelaget ertersuppe og hjemmembakt flatbrød er det mange som ikke vet.

KAKER OG VØRTERØL: Utenlandske turister likte ikke vørterøl. Men lillehamringer lesket seg med både det og kaffe fra kjele sammen med småkakene. (Foto: Leif Aas, Maihaugen)

jentene gå i fred, mens gutter var utsatt. Det var nok noen som hadde vært etter den og senere hevnet fuglen seg på alle av den sorten, gjetter hun.

Berit forteller om moren som sto på kjøkkenet i hvitt nystrøket forkle og hodetørkle. Hun stekte goro og skrull i jern på svartovnen, og var svært nøye med at kakene skulle være helt perfekt. Avskjær og eventuelle mislykkede kaker satte hun ut i et traug til ungene i nabolaget. Det var populært. Om betalinga var god? – Jeg tror hun fikk 10 øre per goro.

Tolk og ryddepike

De første somrene lekte Berit med dokka nede i vannkanten. – Der, sier hun og peker på en stein. Da hun ble større begynte hun å plukke inn kopper fra bordene mens hun ventet på moren. Plutselig en dag var leken blitt sommerjobb.

– Jeg kunne vel være en 7–8 år. Da sesongen var over, kom Valen Senstad, som var museumsbestyrer, og ga meg en femkronelapp for at jeg hadde vært så flink å hjelpe til. Det glemmer jeg aldri! Jeg hadde aldri eid en slik før, og ble så glad! Men mor ble flau. Slik var det.

Hvor gammel hun var da hun begynte som ryddjente, er hun usikker på. Hun forteller om lange dager, og mye løping fram og tilbake. Det var fullt av bord på tunet og vollen. De var tre jenter som ryddet inn oppvask og stekte vafler. – Det var vafler med årtlig rømme, forsikrer hun. De jobbet hele sommeren, 10–12 timers arbeidsdag, og antrekket var bunad. Alle brukte sin egen bunad.

– Og gjett om det ble tatt mange bilder av oss foran de gamle seterhusene, ler hun.

Moren kokte bunadskjorta hver kveld, og strøk den om morgenen. Det skulle ikke være en eneste skrukk! – Alt skulle være nystrøket og gulende rent hver dag. Vi sleit ut mange bluser i løpet av de somrene, smiler Berit.

MINNESTUND: Med medbrakt kaffe kom muntre sommerminner om voksne damer som ikke kunne «utabygds språk» og Berit som måtte jule på alderen.

Spyttet ut vørterøl

På menyen sto småkaker, rømmevafler, is, rømmegrøt, spekemat med potetstuing, hjemmelaget ertersuppe og hjemmembakt flatbrød.

– Men ikke øl. Vi prøvde å forklare utlendingene at vørterøl ikke var årtlig øl, og advarte dem. Det gikk som det ofte måtte, de korset seg, spyttet og helte ut resten. Og de sjokkerte oss med å bruke veldig mye kanel på grøten. Kanel var jo så dyrt. Da korset damene her seg!

«Damene» var de «voksne» som betjente kakedisken, kassa og de på kjøkkenet. Disken og kassa sto utenfor stallen med kjøkkenet rett bakenfor.

Måtte lyve

Man måtte være 18 år for å stå i kassa, men Berit var yngre da hun ble forfremmet, men måtte lyve på alderen. Det fikk hun beskjed om av sjefen.

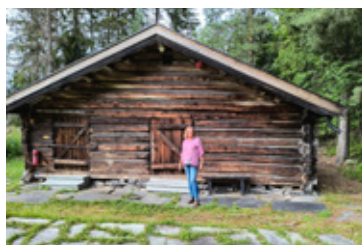
– Ja, damene ved disken var ikke så stive i engelsk, og ropte ofte på meg da de hadde problemer. Jeg hadde jo engelsk på skolen. Så kom Valen Senstad og sa «Vi skulle hatt deg ved kassa. Damene her skjønner ikke utabygds språk.» Ja, han sa det slik, ler Berit. Da var hun 14–15 år og hvis noen spurte skulle hun si hun var 18.

Det var den gang det var korte beslutningslinjer og enkle løsninger på mye.

– St. Hans kvelden var den travleste og artigste dagen. Da flaug vi beina av oss. Kan ikke huske jeg ble lei. Og det var veldig bra betalt; 10 kroner timen i ukedagene og 12 i helgene.

Når sesongen var over, ble de invitert hjem til Normann. Og Valen Senstad takket for innsatsen.

– Han kom ofte innom og lurte på hvordan det gikk. Han brøy seg skikkelig, og kom med ros. Det var så fint, og det var ei fin tid. Synd det ikke er servering her lenger, avslutter Berit Magnussen Rønning. I dag er hun pensjonert lærer og bor på Brøttum, og er fortsatt veldig glad i Maihaugen. Etter praten dro hun rett hjem, bestilte årskort og meldte seg inn i venneforeningen.

KAFÉ: Berit Magnussen Rønning er tilbake der hun hadde sommerjobb som skolejente og viser hvor disken og kassa sto.

STALL: Et lite messingskilt på veggen forteller at huset var stall for lenge siden. Tenk at her har det også vært kjøkken med elektrisk komfyr og etter hvert oppvaskmaskin!

Om å krysse grenser

Hele 37 flyktninger og familiegjenforente bidrar med 35 historier og seks dikt i boka *Å krysse grenser. Flyktninger forteller*. Boka blir lansert på en festaften i Kulturhuset Banken søndag 27. oktober.

Tekst: Tore Feiring

Medlemmer av Lillehammer Museums Venner har vært kontaktpersoner og språklig veiledere for de fleste av flyktningene. Fortellerne er bosatt i Lillehammer, Øyer, Gausdal og Ringsaker. Inge Eidsvåg har skrevet etterord der han setter dagens flyktningssituasjon inn i en historisk sammenheng og redaktør for prosjektet er Brynjulf Handgaard. Hilchen Sundby er redaksjonssekretær og Øystein Nordås fotograf. For- og bakside er tegnet av Trude Tjensvold. Bjørnson formgivning på Biri har stått for design av boka.

En av de nevnte veilederne er Gry Vikdal (fullt navn Tove Gry Vikdal). Hun har lang erfaring i flyktningearbeid via sitt engasjement hos Lillehammer Frivilligsentral. – Da jeg ble pensjonist kontaktet jeg dem og plutselig var jeg invol-

vert i en syrisk/kurdisk familie, smiler hun, – det var tilbake i 2018, de har jeg blitt godt kjent med etter hvert. Det var nok derfor Brynjulf Handgaard kontaktet meg, tror hun, – og spurte om jeg ville bli med på et spennende bokprosjekt. Grunnlaget for å lære bort er nok der.

Etterhvert ble hun veileder for Islem Osman Haji, også det en kurder fra Syria. – Hun fortalte en sterk historie, så en del av min rolle var å få den ned på papir, og ikke minst å hjelpe henne med å uttrykke seg, se på hva vi skulle ha med og hva som ikke passer seg.

Islem og Gry har blitt godt kjent under prosessen, – vi fikk sitte mye alene under samtalene, selv om Islem er mor til tre har disse og mannen latt oss for det meste få sitte i fred, sier Vikdal. – Vi har virkelig funnet hveran-

ISLEM OG GRY: I boken «Å krysse grenser» kommer vi nær den enkelte flyktning. Fordi de sjøl forteller sine historier, får vi ta del i deres opplevelser, tanker og følelser på en unik måte. Her er Islem Osman Haji, kurder fra Syria, i samtale med sin kontaktperson i LMV, Gry Vikdal, på Lillehammer Bakeri. Bilde fra boka. Foto: Øystein Nordås

dre under disse samtalene som har pågått et års tid. Ismel snakker og forstår norsk godt, men er ikke like flink til å skrive språket vårt. Med barn både i barneskole, på ungdomsskole og videregående blir det mye norsk i hjemmet, smiler Vikdal. – Barna bruker mye av det Lillehammer kan tilby av aktiviteter.

I følge Vikdal slet de mye med lengsel etter storfamilien. – Men nå har flere familiemedlemmer også kommet seg til Europa, flere av dem har besøkt familien i Norge. Det hjelper veldig på, sier Vikdal. – Det artige er at når noe skal vises fram her i byen, er det Maihaugen de tar dem med til. Akkurat det er noe å tenke på, synes jeg, utbryter Vikdal, – Islem kommer selv fra bondeslekt og sier at hun føler seg hjemme blant de gamle husene og redskapen. Gry Vikdal er selv en «innvandrers» født og oppvokst i Mosjøen som hun er. Hun er utdannet ergoterapeut og har jobbet innen helsevesenet i alle år. Hun kom til Lillehammer på slutten av 1970-tallet, hennes første jobb i byen var som ergoterapeut på Kløverbakken.

Men tilbake til Ismel. – Hun jobbet som syerske i Aleppo, men er født og oppvokst i nærheten av byen Kobane, sier Vikdal. – Mye av historien hennes handler om flukten, de flyktet da IS nærmet seg, da over til Tyrkia. Heldigvis skjønnte de hvor farlig e og skjøre gummibåtene som kunne ta de over til de greske øyene var, så de snudde rett og slett på stranden før en overfart og fikk etterhvert kommet seg til Norge som kvoteflyktninger. Nå er de her, og vi gleder oss stort til bokslippet i kulturhuset Banken, avslutter Gry Vikdal.

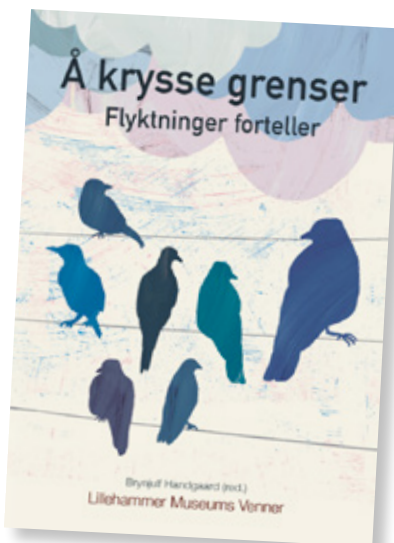
Sitat fra Islems historie:

Etter seks måneder kom Islems mann, Omar, tilbake til Kobani for å hente resten av familien. Islem skriver i sin historie: «Vi hadde ikke

pass og kunne derfor ikke bli med til Tyrkia på vanlig måte. Den eneste muligheten til å komme dit var å flykte over grensa. Omar hadde avtalt at en grenselos skulle lede oss over den mine-

lagte grensa til Tyrkia mot en sum på cirka 500 euro. Tre ganger prøvde vi å komme over før det endelig lyktes fjerde gangen, godt hjulpet av kurdere. Da vi skulle krysse grensa, måtte vi kle oss i mørke klær uten refleks. Barna, som var sju og tvillingene fire år, fikk beskjed om å være helt stille og ikke å lage noen lyder. «Vi kan bli drept hvis de hører lyder», hvisket vi. Hjertene slo, og barna var livredde. Selv klarte jeg selv heldigvis å bevare roen så lenge jeg hadde oversikt og skjønnte hva som skulle skje. Det var til sammen 15 personer som krysset grensa samtidig. Vi måtte alle gå på rekke etter hverandre, som et tog. Fluktruta var langs en cirka 400 meter lang

sti som snodde seg gjennom det minelagte grenseområdet. Stien var så smal at vi foreldre ikke kunne leie barna.»

FORSIDEN: Slik blir forsida på boka til prosjektet *Flyktninger forteller*. Boka blir på 336 sider inkludert 60 sider med fotografier.

REDAKSJONEN: Redaksjonen har en siste gjennomgang av manus før det blir sendt til trykking. Fra venstre: Brynjulf Handgaard, redaktør, Hilchen Sundby, redaksjonssekretær, og Øystein Nordås, fotograf.

Årshjulet til museumsbonden på Maihaugen

Maihaugen er landets største friluftsmuseum, der helårsdrift av museets historiske gårder, vedlikehold av museets kulturlandskap, og ikke minst formidling av det historiske gårdslivet til de besøkende på museet er viktig. Her inngår å ta vare på gamle jordbrukstradisjoner og husdyraser, og formidle historien om hvordan mennesker har levd fra 1600-tallet og fram til i dag. Dette er et særlig ansvar for museumsbonde Anders Hagen og hans medarbeidere.

Av Jørgen Skaug

MUSEUMSBØNDENE; Rune Søderholm til venstre og Anders Hagen til høyre er fast tilsette som Museumsbønder på Maihaugen, her sammen med sitt ellers faste tjenerskap sommeren 2024, Tore Vea og Geir Anton Nybråten. Foto Jørgen Skaug.

GAMMELT REDSKAP; Museumsbonde Anders Hagene bearbeider her jordet ved Bjørnstad med det gamle redskapet ard, med Geir Anton Nybråten ved tømmene til museumshesten Herman. Foto Jørgen Skaug.

Museumsglimt har fulgt museumsbondens og hans medarbeidere noen dager gjennom sommeren fra tidlig vår til innhøstingen i august.

Våronna

I alle tider har det vært viktig å ta vare på og benytte møkka fra husdyrene i fjøset som gjødsel på jordene, er også kalt bondens gull. Kjøring og spredning av møkk på jordene er en av de første oppgavene i våronna.

I sommer har Maihaugen hentet fram igjen til dels svært gamle redskaper i våronnsarbeidet. En av disse var ard av tre, som var vanlig i jordbearbeidingen før plogen ble et vanlig redskap

Etter at jorda er smuldret med ard, på kryss og tvers på jordet, ble jorda bearbeidet videre med leddharv av tre, en kopi av et gammelt redskap som museumshåndverker Frank Hageberget har gjort i vinter med litt hjelp fra smeden. Da er det tid for å så korn, gamle sorter både bygg og havre, og potetsetting. Alt dette arbeidet skjer med historisk hesteredskap.

Slåttonna

Slåttonna på Maihaugen pågår stort sett i hele juli måned og ut i august. Her blir flere små jorder og utkanter slått med ljå, graset blir hesjet og kjørt inn på museumsblåven på Jørstad med hest når høyet er blitt tørt.

POTETSETTING; Fra venstre Even Gutsveen og de to 14 år gamle jentene Ada Høyde og Anne Handgård Ekeland fra Bergen som hadde sin PRYO-uke på Maihaugen i sommer. Her benyttes flere av de gamle potetsortene som Blå fra Skjåk og Gullauge, satt på gamlemåten med hest og den ca. 100 år gamle potetarden Snøgg. Foto Jørgen Skaug.

Fra jord til bord

Formidling av det som skjer i det historiske gårdslivet er viktig. I sommer har museumsbonden gjennomført to ukentlige familievennlige omvisninger «Fra jord til bord», der de besøkende får se og høre hva gardskarene dri-

KUSLIPP; Søndag 2. juni var det kuslipp på Maihaugen, til stor glede for de mange fremmøtte. Da hadde de to dølakyrene stått inne på båsen sin i fjøset på Jørstad siden oktober. Og kyrne viste en stor etterlengtet glede og frihet å komme ut igjen. Foto Rune Søderholm/Maihaugen.

ver med der og da. Museumsglimt fulgte denne omvisningen 25. juli, og ved kornåkeren på Bjørnstad fortalte Anders Hagen om akset til seks rader bygg. I løpet av sommeren kan ett enkelt korn vokse opp til et strå med et aks med 10 korn på hver rad, totalt 60 ganger fold.

Skuronna

Skuronna skjer i slutten av august etter at kornåkrene er modne. Kornet skjæres da vanligvis med skyru, og kornband bindes som settes på en råstaur for optimal tørking. Kornnekene blir så kjørt til låven for tresking etter gamle metoder.

Bevaring av kulturlandskapet

Maihaugen arbeider bevisst med kulturlandskapet og deltar blant annet i organisert bevaringsarbeid for truede husdyrraser i Norge. På museet gir dette arbeidet mulighet for å illustrere det lokale husdyrholdet, og vist frem hvordan husdyrene former landskapet. Beiting, lauving, slått og hogst skaper særegne kulturlandskap som er i ferd med å forsvinne i dagens moderne jordbruk. Derfor tar Maihaugen ikke bare vare på hus og gjenstander, men også

vekster og husdyrraser som var vanlige i Gudbrandsdalen. Dette er et viktig bevaringsarbeid, sammen med utøving av tradisjonelle jordbruksmetoder. Vekstene og husdyrene er i stor grad de samme som på 1890-tallet.

Museumbonden har også et stort arbeide i å etterse og vedlikeholde vel 3 kilometer gjer-

KULTURLANDSKAPET; På Maihaugen ser vi hvordan det lokale husdyrholdet former landskapet gjennom bl.a. beiting på setervollen. Foto Jørgen Skaug.

der, der forskjellige historiske gjerdemetoder er benyttet. Dette arbeidet skjer i perioder det ellers er litt roligere tider for museumsbonden, kanskje særlig i tiden mellom våronn og slåttonn.

Vinteren

I vinterhalvåret har Museumsbonden sine faste daglige oppgaver morgen og kveld med pass og stell av alle husdyrene (Dølaku, Dølahest, Gammelnorsk spælsau, geit og høner) i fjøset på Jørstad. Alle dyrerasesene blir videreført ved naturlig bedekning, og ved fødslene må bonden ha et ekstra oppsyn.

Gjennom vinteren benyttes også en del av tiden til skogsarbeid etter gamle og historiske måter i den ca. 100 mål store museumssko-gen på Maihaugen, gjerne med utgangspunkt fra skogskoia, som er flyttet fra Gropmarka. Se egen artikkel i Museumsglimt nr. 3 fra Desember 2023.

FRA JORD TIL BORD; Flere interesserte ungdommer fulgte godt med på museumsbondens orientering om seks raders bygg, fra venstre Magnus Torvik, Christian Torvik, Kristin Rød Kvernberg og Hanne Rød Kvernberg, alle fra Møre og Romsdal. Foto Jørgen Skaug.

SLÅTTONNA; Jordet ved Øygarden er slått og hesjene er kommet på plass. Rakstejentene har en viktig oppgave i dette arbeidet. Fra venstre Leona Hauge Wold, Rune Söderholm, Tore Vea og Gunhild Moen. Foto Rune Söderholm/Maihaugen.

Ny guidebok for Maihaugen

En ny guidebok for Maihaugen ble lansert rett før sommerferien. Det første opplaget ble utsolgt så raskt at boken måtte trykkes i nytt opplag før sommeren var omme.

Tekst og foto: Bjørg Owren

– Vi jobbet på spreng for å få den ferdig før ferien, og det ble en veldig fin bok tettpakket med kunnskap og masse nye bilder. Det er en bok som kan brukes som guide, men også en bok å ta med hjem, sier Kristin Brandtsegg Johansen som har vært redaktør for boken.

Den første Maihaug-guiden ble utgitt i 1905. Den har siden kommet ut i nye opplag, revidert og bygget ut i takt med utviklingen av Maihaugen. Siste gang på 90-tallet, så nå var det tid for en fornyelse.

Livet i husene

I dag består anlegget på Maihaugen av mer enn 200 hus. Alle er med i boken, og de er tegnet inn på kart så det er enkelt å finne dem igjen ute i museet. Både i boka og på Maihaugen kan vi vandre gjennom bygda, setergrenda, oppleve fangst og friluftsliv, håndverk og handel, byen og boligfeltet.

– Vi har tatt vare på mye av det gamle, men livet som ble levet i husene er skrevet mer fram i denne boken. Kvinneperspektivet har fått mer plass. Det har også den grønne kulturarven og håndverkstradisjonene. Det sosiale perspektivet med

livet på småbruk, i små stuer og seterdriften er en viktig del av historien i tillegg til livet på de store gårdene og hos embetsfolk. For å forstå husene må vi også forstå hva folkene som levde i dem gjorde, sier Brandtsegg Johansen.

Boka er oversatt til engelsk. Planen er at den skal komme også i tysk og fransk utgave.

JULEGAVETIPS: Boken er en god veiviser gjennom friluftsmuseet på Maihaugen. Med et stemningsfullt forsidebilde fra vinterstua i Øygarden er den også en flott «tablebook».

Barnas sommerdag på Maihaugen

ble arrangert
søndag 25. august
– en lang tradisjon
tilbake til 1974

En tur med Zip-lina over Breisjøen fra setergrenda ned til Fiskekapellet var en av de mest populære aktivitetene under barnas sommerdag. Her var køene lange mesteparten av dagen. På Bildet ser vi Henrik Borckgrevink fra Lillehammer farer over Breisjøen med et godt tak om sin 3 år gamle datter Hedvig. På Breisjøen var det også stor aktivitet med kanopadling med Lillehammer speidergruppe og organisert fiskeing der barna fikk låne fiskeutstyr.

– Dette er veldig artig sier Rune Prøven, prosjektleder for Barnas sommerdag og arrangementsansvarlig på Maihaugen. Vi hadde hele 2 800 besøkende denne dagen, som ble vellykka på alle måter med mange glade barn, foreldre og besteforeldre tilstede. Barnas dag har lange tradisjoner som ble startet av venneforeningen til museet i 1974, og det er fortsatt Maihaugen som årlig arrangerer denne dagen sammen med venneforeningen, sier han.

Starten i 1975

Men tidene har forandret seg siden starten i 1974. Av referat i lokalavisene etter den første Barnas dag på Maihaugen 25. august 1974 kan vi bl.a. lese at det var Barnegudstjeneste i Garmokirken, Veteranbil- og sykkelopptog gjennom byen, Barnetime på den gamle friidrettsanletten med Morten Jostad, trafikkopplæring med Lillehammer-politiet i Barnas by på Telthusmoen og «Tulliade» med deltakere fra

Lillehammer turnforening. Hele 1500 deltagere var tilstede på Maihaugen denne dagen i 1974, som lokalavisene oppsummerte slik; Det er ingen tvil om at dette arrangementet må bli innledningen til noe som må bli en tradisjon – et årvisst arrangement på Maihaugen for barna. Og slik har det blitt.

Årets Barnas sommerdag

Denne dagen var en rekke lokale lag og foreninger invitert til å bruke omgivelsene på Maihaugen til å vise fram hva de driver med. I tillegg hadde Maihaugen et bredt program av ulike aktiviteter for barn i samarbeid med Venneforeningen. Til sammen var det 50 aktiviteter, alt fra fiske, padling, hesteskys, spiking, zip-line og mye mye mer.

Det var mange som ville være med på hesteskysen fra melkerampa ved bureiserbruket Åseng bort til hyttefeltet og tilbake. Her kjørte Stian Mathisen fra Åsmarka med et 2-spann gjennom hele dagen, og køene ble til dels lange for å komme med på turen.

Mor Camilla Løkken fra Ringebu hadde tatt med seg hele familien til barnas dag på Maihaugen. Her forsøker de to eldste barna, Henrik på 6 år og Emil på 4 år, seg på arkeologi og graver fram spennende skatter som arkeologene i Innlandet fylkeskommune hadde lagt til rette for.

Ved Valbjørsetra var det hektisk aktivitet og mye moro med bumpeballene, som var en av aktivitetene med mye action.

På Telthusmoen hadde Lillehammer Schakselskap lagt til rette for at barna kunne få veiledning og prøve sjakkspillet. Her traff vi brødrene Theodor og Nicolai Fossum, på henholdsvis 9 og 12 år, som allerede var drevne sjakkspillere. Far til gutta forteller at motivasjonen for sjakkspill fikk de i tidlig alder, både i SFO og på skolen.

I hyttegrenda hadde DNT-Lillehammer og Lillehammer Husflidslag lagt til rette for at barna kunne spikke sin egen sprettert og få hjelp til å montere strikken. Alle fikk også mulighet til å prøveskyte sitt eget våpen mot blink.

Ved Nuggla oppe på seteranlegget var det mange som ville prøve vannkanonene som Sivilforsvaret hadde rigge opp. Her er det 2 år gamle Tidemann Reucz som får litt hjelp til å sprute vann med disse kanonene fra Henrik Ekremsæter, som er tjenestepliktig i Sivilforsvaret.

Kokebok fra 1700-tallet fortsetter å inspirere

I et forsiktig opplyst glassmonter i utstillingen Impulser på Maihaugen ligger en skinninnbundet, håndskrevet bok fra 1700-tallet. Den er lukket og lett å passere uten mange refleksjoner. Nå er boken digitalisert, og absolutt verdt oppmerksomhet.

Tekst og foto: Bjørg Owren

Vi snakker om kokeboka til Christine Storm Munch (1746–1825) som var prestefrue i Vågå på slutten av 1700-tallet. Den røde tråden i utstillingen er kulturell utveksling over landegrensener. Hvorfor boka er med her er ikke helt opplagt, men etter å ha bladd i den digitaliserte teksten gir det mening.

Man kan undres over hvordan folk langt opp i Gudbrandsdalen fanget opp datidens trender og ideer, skrev dem ned og delte med andre i en tid lenge, lenge før det fantes moderne kommunikasjonsteknologi. Hest og båt var framkomstmiddelet og regionen var uten byer. Likevel nådde impulser fra Europa fram til kjøkkenkroker i dalen og innlandet.

Nybrottsarbeid

Maihaugen ønsker å løfte fram mat som en del av vår immaterielle kulturarv, og vil gjøre innholdet i kokebøker fra 1700- og 1800-tallet tilgjengelig for folk. Bøkene som er skrevet for hånd med snirklete gotisk skrift, er «helt gresk» for de fleste. Å transkribere slike dokumenter for hånd er svært arbeidskrevende og tar lang tid. Derfor kom ideen om å gjøre det digitalt. Kunne man bruke kunstig intelligens til å oversette boken? Sammen med Innlandet fylkesarkiv og firmaet Tidvis fikk Maihaugen 300 000 kroner i forskningsmidler fra Arkiverket til prosjektet høsten 2021.

Optimistisk start

Dagsrevyen meldte at nå skulle 200 år gamle kokebøker oversettes til et forståelig språk ved hjelp av kunstig intelligens. Prestefruen Christine Storm Munch var stjernen: «Hun fikk sitroner frakta til Gudbrandsdalen for 200 år siden – nå skal oppskriftene hennes på nettet» ble det annonsert. Daværende fylkesarkivar Marit Hosar fortalte optimistisk at boka skulle være ferdig høsten 2022.

Men så enkelt var det ikke.

– Nei, arbeidet med å digitalisere boka og transkribere teksten var langt mer komplekst enn antatt, forteller førstekonservator Kristina Skåden på Maihaugen. Selv om boken ikke er ferdig transkribert definerer hun likevel prosjektet som vellykket. – Originalteksten er tilgjengelig for alle på nett, det har vært mye nyttig læring og prosjektet har resultert i en mastergrad.

– Den var ikke med i planen. Masterstudent Therese Foldvik fikk tipp, topp karakter, forteller Skåden. Gjennom Foldviks analyser har

IMPULSER: Kokeboka til Christine Storm Munch, som var prestefrue i Vågå på slutten av 1700-tallet ligger lukket i en monter på Maihaugen. Nå er den ikke taus lenger.

PRESTEGÅRDEN: – Med ny kunnskap blir det kanskje justeringer på kjøkkenet i prestegården, sier Kristina Skaaden. At sitroner ble brukt i matlaging i Vågå for 200 år siden overrasker mange.

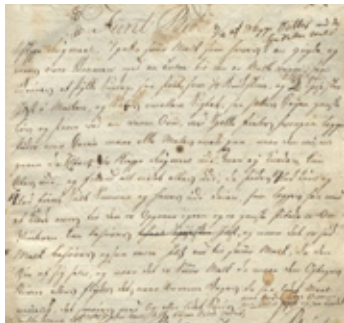
arkivet og museet fått mye ny innsikt og kunnskap om digitaliseringsprosessen og innholdet i boken.

Nyttig forskning

De kom ikke helt i mål med transkriberingen av boken i løpet av prosjektperioden. Bjørg Ida Berget fra Innlandet fylkesarkiv, som har vært prosjektleder, leverte sluttrapport til Arkivverket før ferien der hun også peker på at prosessen var mer kompleks enn først antatt. Her ligger mye av læringen, for i Foldviks masteroppgave går det fram «at i forskningen så langt er de mange stegene den enkelte boken må gjennom i en digitaliseringsprosess underkommunisert». Derfor er erfaringene fra dette prosjektet svært nyttig også for andre.

En omfattende prosess

Første trinn i prosessen var å avfotografere alle sidene i boken. Ville den tåle prosessen? Gjenstandskonservator Inga Vea på Maihaugen beredte

SNIRKLETE: Boken er skrevet med snirklete håndskrift, både latinsk og gotisk skrift i dansk/norsk 1700-tallsspråk. Ikke lett å lese for en som ikke har trening i å tolke gamle skrifter. (Screenshot digitalarkivet)

HVER SIDE: Gjenstandskonservator Inga Vea jobbet med boken i flere måneder og beredte den side for side før avfotografering.

boka, side for side. Utfordringen var ikke bare skjørt og gammelt papir. I sluttrapporten fortelles at det lå tørkede blomster i press mellom sidene, flere sider var festet med knappenåler, og noen var til og med limt med en klisterblanding. I tillegg var boka sydd sammen av mange forskjellige deler, og sydd slik at den var veldig skjør og flyttet lett på seg under arbeid. Det var mye uforutsatt å ta stilling til underveis. – Vi brukte nesten 6 måneder på å få kokeboka klar til digitalisering og ferdig digitalisert, skriver Bjørg Ida Berget.

Maskinen måtte lære

Da sidene var scannet og lastet inn i dataprogrammet kunne nok en møysommelig prosess kunne starte. KI gjør ikke noe annet enn det den er lært opp til. Programmet måtte læres opp til å gjenkjenne språket og håndskriftene i boka. Boken er som nevnt skrevet med snirklete håndskrift, både latinsk og gotisk skrift, i dansk/norsk 1700-tallsspråk. Ytterligere komplisert ble det da det viste seg at boka ikke var ført i pennen av en person, men her var nærmere tretti ulike håndskrifter. Selv om systemet etter hvert klarte å gjenkjenne mye tekst, måtte mye fortsatt gjøres manuelt.

– Både ansatte og en gruppe frivillige hos fylkesarkivet har gjort en kjempejobb her, roser Skåden.

De som vært med på transkriberingen forteller om spennende arbeid, med mange og lange diskusjoner om både ord og bokstaver.

– Det blir litt gjetting, for det er ikke bestandig at betydningen kan tolkes ut fra kontekst. Vi slet litt med «skopuss» – helt til vi forsto at boken var en samling oppskrifter på alt mulig en husmor måtte kunne, forteller Bjørg Ida Berget.

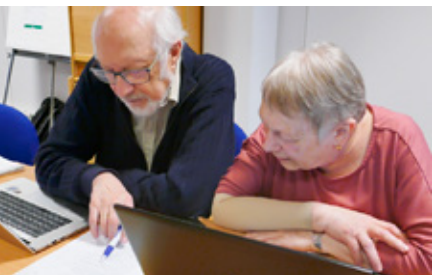
Det kunne bli rene jubelstemningen når maskinen kjente igjen vanskelige ord.

– Jeg husker første gangen den kjente igjen ordet «stikkels-

bær». Det var stort, for jeg visste at det hadde den fått av meg, sier Synnøve N. Ramsrud fornøyd. Hun er en av de frivillige som har lang erfaring med manuell transkribering.

KI ingen kvikk fiks

– Per i dag kan man ikke erstatte manuell lesing av komplekst arkivmateriale med digitale metoder. Man må inn å lese og justere for å kunne bruke digi-

TRANSKRIBERING: – Er det en «a» eller «3»? Kjell Helge Moe og Synnøve Ramsrud fra frivilligruppen til fylkesarkivet, har hatt mange diskusjoner når de har skriften i kokeboken.

SAMARBEID: Andreas Løhre Nybrott, Bjørg Ida Berget og Mari Charlotte Nilssen fra Innlandet fylkesarkiv har stått for mye av arbeidet med å lære opp programmet til å gjenkjenne språket og håndskriftene i boka.

tale verktøy. En digitaliseringsprosess er derfor ikke en heldigital prosess. Det må settes av tid til manuelt arbeid i hvert steg. Det er spesielt viktig hvis man skal arbeide med digitale tekstfiler fra kulturhistorisk materiale der maskinlesingen enda ikke har kommet så langt at man ikke trenger å vaske teksten i etterkant, konkluderer Therese Foldvik i sin masteroppgave.

Mye mer enn matoppskrifter

På Maihaugen kan vi besøke den gamle prestegården fra Vågå og prestegårdshagen, og se rammen rundt livet folk levde. Men hva slags mat laget de, hvordan gjorde de det, hva brukte de urtene fra hagen til? Dette og mye mer som opptok kvinnene, som administrerte et embetsmannskjøkken i datiden, skjuler seg i den gamle oppskriftsboka.

Prosjektet har gjort innholdet tilgjengelig. Selv om språk og håndskrift er kronglete er det likevel mye som gir mening for et utrent øye. En titt på overskriftene er spennende. Her er oppskrifter på poteter slik de koker dem i England, eddik, farging av garn og tekstiler, metode for å bli kvitt utøyt utomhus. Mye vitner om gode forbindelser til det store utland. Hvor fikk de oppskriftene fra? Er det bare noe de samlet på, eller brukte de dem? Vi kan undre, og materialet er spennende kilde til nye prosjekter i framtiden.

Hva skjer videre?

Kristina Skåden forteller at Maihaugen har satt inn ekstra ressurser for å lese korrektur på stoffet, men når teksten er ferdig transkribert og tilgjengelig på nett er ikke bestemt.

– Vi har gjort kokebøkene mer tilgjengelige og åpnet kildene for forskere og et kunnskapssøkende publikum. Dette kan bidra til ny, eller mer nyansert forståelser av fortiden, og slik også bidra til forståelse av hvordan det kan ha seg at vi lever slik vi gjør i dag. Kokebøker er særlig knyttet til kvinnehistorie og periferens kunnskapshistorie, felter der det er mindre tilgang til kilder – i dette perspektivet er også tilgjengeliggjøringen interessant. Gjennom kokebøkene kan vi lære mye om råvarebruk, hva som ble dyrket, hva man hadde tilgang til gjennom import og handel.

Hvordan vil de bruke kunnskapen på Maihaugen?

– Vi kan endre, justere eller få bekreftet at det som er gjort er bra. En ide er digital presentasjon der boka ligger. Kanskje blir det justeringer av utstillingen i prestegården. Det er også et potensiale i Prestegårdshagen.

Skåden presiserer at dette er tenking på lang sikt og vil ikke love for mye, men synes det er spennende å ha fått en ny kilde.

Vil du vite mer?

Se boka i utstillingen IMPULSER på Maihaugen

Se boka på nett: digitalarkivet.no/source/225260

Vekker **internasjonal** interesse

En ny utstilling åpner i Lillehammer kunstmuseum 19. oktober. *FRAMED* utforsker det amerikanske storbylivets virkelighet gjennom linsen til fremtredende amerikanske fotografer fra tidlig 1900-tall og fremover. Sparebankstiftelsen DNBS samling Amerikansk Street Photography som utgjør utstillingen. – De har deponert det hele til oss på ubestemt tid, smiler Mads Andreassen.

Tekst: Tore Feiring

Andreassen er prosjektleder for hele utstillingen. – *FRAMED* utgjør den første komplette visningen av Sparebankstiftelsens samling, forteller han, – en samling som består av 124 fotografier av 34 kunstnere. – Sentrale personer som av kunsthistorikerne Svein Olav Hoff, Åsmund Thorkildsen og Øivind Storm Bjerke har vært kuratorer for utstillingen. – Så har det vært, og

for all del er, min jobb å få det hele på plass og i system, sier han. – Det er derfor stor stas at vi har med Snøhetta som arkitekter for utstillingen, det vil si at de designer utstillingsrommene. Tanken er at vi skal gjenskape storbyenes arkitektur og design innenfor kunstmuseets vegger, forklarer Andreassen, – en utrolig spennende reise.

PROSJEKTLEDER: Mads Andreassen er prosjektleder for utstillingen *FRAMED*. – En bratt læringskurve, sier han, – jeg begynte i jobben her på Lillehammer kunstmuseum i januar.

Weegee

Selve utstillingen, fotografiene, er i utgangspunktet mye snapshots og pressebilder fra faktiske hendelser. – Mange av fotografene var frilansere, sier Andreassen, – og vi følger den spennende historien om storbyens vekst, fra immigrantene som kom inn, fra jazzens tidlige tider, vi ser drap og døde personer. Han lar seg imponere over hvilket blikk disse fotografene hadde, – mange av snapshotene er prakteksempler på hvordan bilder skal komponeres, sier han, – og her har fotografene hatt kun et tiendedels sekund på å få det riktig. Så må jeg særlig nevne pressefotografen Weegee (Arthur Fellig, red.anm) Ikke bare var den eneste frilansfotografen som fikk lov til å ha en politiradio i New York på 1930-tallet, han var også på åstedet ofte før politiet. Så gjaldt det å få levert bildet til en eller annen avis, de måtte gå fort, derfor hadde Weegee fremkallerutstyr i bagasjerommet på bilen, sier Andreassen, ganske så imponert.

Internasjonal interesse

Andreassen begynte som prosjektleder hos kunstmuseet i januar, og hoppet rett ut i det som ansvarlig for *FRAMED*. – En bratt læringskurve, innrømmer han. Mange kjenner ham som kunstner og kurator

for Elephantprosjektet. – Jeg mener at det kan være bra å ha en kunstner i dette faget også, sier han, – jeg har jo en master i billedkunst og er trent på å se kunst med litt andre øyne, sier han forsiktig og er imponert over kunnskapen han møter på Lillehammer kunstmuseum. – Jeg har fortsatt en ganske høy produksjon av egen kunst, samtidig er det godt å ha en fast og sikker inntekt. Samtidig spøker Andreassen Blomster i bakhodet, – jeg har ikke glemt farsarven, skal jeg ta over firmaet eller ikke, betror han. – Jobben her og *FRAMED*-prosjektet krever mye, etter utstillingsåpningen 19. oktober er det omvisninger og vedlikehold av utstillingen, dette faller på meg som prosjektleder. Men du verden for en spennende jobb, utbryter Andreassen og vil tilbake til utstillingen: – I dag er mange av fotografene i utstillingen blant de viktigste representanter innen 1900-tallets fotokunst. Her finns ikoniske verk fra Diane Arbus, Ed Ruscha, Richard Avedon, Berenice Abbott, Edward Weston, Dorothea Lange eller William Eggleston for å nevne noen. Og absolutt høyaktuell, rett etter åpningen er det valg i USA, flere av verkene er politiske og betydningsfulle også for dagens virkelighet i USA, avslutter Mads Andreassen. – Det er også betydelig internasjonal interesse for utstillingen.

KAN SEES: Teenage couple on Hudson Street, N.Y.C, 1963, fotograf Diane Arbus.

Ljåen skal passe

Har du forsøkt å slå med ljå og ikke fått det til? Da har du ganske sikkert brukt en ljå som ikke passer kroppen din eller er feil innstilt.

Tekst og foto: Bjørg Owren

EKSPERTER: Jarle Haugstmyr og Anders Hagen snakket varmt om ljåen og inspirerte mange til å prøve.

En ljå er nemlig ikke bare en ljå, og det er slett ikke slik at «one size fits all». Det fikk vi lære under slåttedagen på Aulestad Olsok aften. Å slå med ljå handler minst om krefter og vanskelig teknikk, trikset er å ha en ljå som passer.

– Har du det, så kan du bare gå og svinge. Da gjør resten seg sjøl, sa Jarle Haugstmyr fra Norsk håndverksinstitutt på Maihaugen. Han og museumsbonde Anders Hagen var på Aulestad og demonstrerte ljåslått og ga de frammøtte en solid innføring i hvordan vi kan få dreis på å slå med ljå.

Viktig kulturarv

Graset i frukthagen på Aulestad hadde fått vokse gjennom sommeren, slik som det sikkert gjorde i Bjørnsons tid – lenge før robotklippere var funnet opp. Den gangen innsektene fikk

boltret seg i blomsterenga og graset ble tørket og brukt som for til dyra. – Dette er en del av kulturarven vi vil ta vare på, her på Aulestad, sa Kristin Brandsegg Johansen, konservator for dikterhjemmet, da hun ønsket velkommen.

Mange hadde møtt opp denne solvarme olsokdagen, både unge og flere generasjoner voksne, De sto lydhørt ringside, klar til få del i kunsten, da de to ekspertene begynte å fortelle.

– Dette er kultur, ljå er livet! Den var forutsetningen for å få kornet av jordet og brød på bordet, åpnet Haugstmyr. Han var nesten lyrisk da han snakket om kulturarven, håndverket, omsorgen og kunnskapen som kan leses ut av en gammel ljå.

Hvis noen er i tvil: En ljå er ikke bare et langt håndtak med noen pinner og et skarpt blad nederst. Håndtaket, som forresten heter

PUBLIKUM: Et interessert publikum fulgte godt med da Anders Haugen svingte ljåen, den var i riktig størrelse, rett innstilt og sylkvass.

«orvet», må være passe langt til den som skal slå. Ikke for kort – ikke for langt. Er avstanden mellom håndtakene eller bladet montert feil, ja da er du ute å kjøre.

Akkurat som med bilsetet

Museumsbonde Anders Haugen sammenlignet med bilkjøring.

– Når du setter deg inn i en bil, må setet, speilet og beltet tilpasses kroppen din. Og slik er det med ljåen også. Lengden på ljåen, plasseringen av de to håndtakene, og vinkelen på ljå-

bladet er avgjørende. Her er ingen universal-løsning, alt må stemme med den kroppen som skal svinge ljàen.

Haugstmyr demonstrerer, tar en ljà og setter inntil kroppen.

– Det nederste håndtaket skal være i høyde med hoftekula, og avstanden mellom håndtakene skal være omtrent som skulderbredden. Så svinger han lett med høyrearmen, hånda trefjer akkurat det nederste håndtaket. – Det er riktig plassert!

– Du skal ikke bruke krefter, jo naturligere bevegelser jo lengre kan du holde på. Tvinger du deg til å ha noen rare bevegelser blir du fort lei og støl, poengerer han.

Fagspråk

Når en har riktig størrelse, må ljàen stilles inn.

– En må passe på at ljàen er passe åtvridd og slagvind, og at den står over, sier Anders Haugen. Han bruker uttrykk som gir mening for en erfaren slåttekar. Å slå med ljà er et håndverk med sine faguttrykk, og Hagen forklarer:

– Den første grovinnstillingen er å sjekke om «den står over». Han setter skaftet i bakken og lener bladet mot et epletre, som må gjøre nytten som vegg, plasserer en pekefinger rett over den kvasse eggen, og beveger ljàen slik at bladet går i bue fra festet og helt ut til spissen – rett utenfor fingertuppen. Bladet er godkjent.

Så sjekker han at det er montert riktig: Snur ljàen, setter bladet i bakken og sikter nedover skaftet mellom de to håndtakene.

– Bladet skal være midt mellom dem. Hvis ikke, er den vond å slå med og tuppen slår lett ned i bakken. Ljàen må være passe slagvind, sier han.

Uten hørselvern

De snakker varmt om ljàen og ljàslått, ikke bare for at vi skal ta vare på tradisjoner, men som et godt verktøy i dag. De tror at mange har kuttet ut ljàen, rett og slett fordi de har hatt feil ljà.

– Når ljàen ikke passer, er det lett å gi opp og gå og kjøpe motorljà og hørselvern. Det harmlig, det skulle ikke vært lov! De er så enige. – Tenk så fint det er, når du går med ljàen kan du høre på fuglesangen og snakke med folk samtidig som du slår. Eneste lyden er når du må bryne.

RIKTIG AVSTAND: Jarle Haugstmyr viste hvordan man kan sjekke at størrelsen på ljàen er passe. Skulderbreddes avstand mellom håndtakene, er som lengden på underarmen.

Men også det er en godlyd forstår vi, for de snakker om «at det synger».

Haugen hadde med sin egen ljà. Den har han laget selv etter en gammel modell og tilpasset sin egen kropp.

– Denne låner jeg like nødig bort som tannbørsten min, gliste han og understreket poenget.

Selv om den ljàen ikke var til låns, var det godt med andre gode ljàer folk fikk prøve seg på. Graset ble meid ned i rekordfart. Seks-sju personer gikk skårgang og slo, mens de andre skravlet og ventet ivrig på tur.

Slåttedagen på Aulestad var en pilot. Med så stor interesse for den gamle kunsten tipper at det blir mulighet for flere å få prøve seg neste sommer.

Vennetur til Hamar

Årets vennetur gikk til Hedmarksmuseet og Domkirkeruinene på Hamar, deretter til Atlungstad Brenneri rett sør for Hedmarkshovedstaden. En nesten full buss med forventningsfulle turdeltakere fikk denne søndagen følge av strålende solskinn.

ATLUNGSTAD BRENNERI:
*Atlungstad Brenneri ligger
fint til nede ved Mjøsa.*

ARVE FOSSUM: med humor og kunnskap fortalte Arve Fossum om Atlungstad Brenneri historie fra tidlig 1800-tall og fram til idag.

Tekst og bilder: Tore Feiring og Finn Olsen

Turleder Petter Evensen ønsket velkommen til tur med å fortelle om arkitektene Sverre Fehn og Kjell Lund, begge kjent på Lillehammer og ansvarlige for mye av arkitekturen rundt og i ruinene. På Hamar ble turfølget møtt av museumsguide Kristine Stadskleiv Høgsaas, som foredro en spennende historie rundt domkirkeruinene og viste oss rundt på området. Som nevnt er Domkirkeruinene er en del av Hedmarksmuseet. Ruinene er det som er igjen av den gamle Hamar domkirke, som ble påbegynt i 1152, og sto ferdig omkring 1200. Domkirken var i likhet med forbildet St. Hallvardskatedralen i Oslo, en treskipet basilika oppført i en enkel romansk stil.

Sannsynligvis har katedralen hatt to vesttårn og et stort sentraltårn. Koret ble utvidet i løpet av middelalderen. Domkirken ble i 1567 ødelagt av svenskene under den nordiske sjuårskrigen. Inne i glasshuset, vernebygget rundt domkirkeruinene, sang guiden Elsa Brandt folkesanger mellom historiefortellingen. Vernebygget har en grunnflate på 2600 kvm og 4800 kvm glassflate.

Etter rask liten kafferast gikk turen videre til Atlungstad Brenneri, hvor dugnadsansvarlig og historieforteller Arve Fossum med en god porsjon humor tok oss tilbake til 1814 og

BISPEGÅRDEN: Sånn tenker man at bispegården på Hamar så ut.

TURLEDER: En særdeles fornøyd turleder Petter Evensen.

GODT Å SITTE: Etter en rundtur gjennom ruiner er det godt å sette seg i en låve fra 1700-tallet.

Eidsvoldmennene, og Anders Lysgaard spesielt, som i 1816 fikk gjennom at norske bønder kunne brenne sprit på gårdene. Som blant annet medførte at det i toppåret 1832 var registrert hele 9642 brennerier i Norge. – På det meste ble det brent 20 millioner liter, sa Fossum og tok turfølget med på en rundreise både i spritens historie og i brenneriets produksjonslokaler. I 1855 gikk en rekke gårdbrukere i Stange sammen om å stifte Atlungstad Brænderi. Da hadde jernbanen kommet til Eidsvold. Fossum fortalte levende om brenneriets historie fram til i dag. Atlungstad er nå det eneste historiske brenneriet i Norge der det en periode på året er i aktiv drift, hvor akevitt er et viktig produkt.

Etter historierunden ble det tid for prøvesmaking av akevitt og ikke minst mat tilberedt på Atlungstad. Så gikk turen hjem til Lillehammer og nok en vellykket vennetur var over.

VED BORDET: Skål sa man, og akevitten satt der den skulle.

GUIDE: Museumsguide Kristine Stadskleiv Høgsaas.

SYNGENDE GUIDE: Elsa Brandt både sang og fortalte for turfølget.

BUSS-SJÅFØR: Stein Hjermsstadstuen i HKB Turbusser fraktet turfølget trygt att og fram.

OL-museet med rekordbesøk

Visste du at på Maihaugen kan du tas helt tilbake til år 776 f.Kr? Denne gedigne tidsreisen gjøres ved å besøke Norges Olympiske Museum, et par korridorer ned fra hovedinngangen. Og mange har funnet veien i sommer.

Tekst og foto: Tore Feiring

Det første som møter deg er nemlig hovedporten til Olympia stadion i Hellas hvor de aller første olympiske leker foregikk for over tre tusen år siden. Over tusen år holdt de på, de gamle grekerne, man antar at det hele tok en slutt i år 393 e.Kr. – Da hadde kristendommen blitt såpass utbredt at alt som knyttet seg til avgudsdyrking ble forbudt, sier konservator Mari Synnøve Stakston. – De greske gudene med Zevs i spissen var betydelige/viktige i de olympiske lekene og Olympia, med eget tempel og tilbedelse, forklarer hun videre. – De som vant sine respektive øvelser ble ofte dyrket som halvguder. En vakker og sterk idrettskropp ble sett på som et stort ideal, og var man

vakker og velformet utenpå, hadde man også en vakker sjel og et sterkt og rent sinn. – Det mente i hvert fall de gamle grekerne, smiler hun, - og alt dette var en stor inspirasjon datidens kunstnere. Det er jo fra statuer og illustrasjoner fra den tiden vi vet så mye om de antikke olympiske lekene.

Rekordbesøk

Alt dette har nok inspirert besøkende fra hele verden, årets juli måned har vært all time high for OL- museet. Hele 15 000 besøkende har de hatt i juli. Omtrent like mange som hele fjoråret. Dette er selvsagt Stakston kjempefornøyd med. – Noe av grunnen er så klart sommer OL i Paris, mener

KONSERVATOR: Mari Synnøve Stakston er konservator i stiftelsen Lillehammer Museum og har konservatoransvar for Norges Olympiske Museum. Her er hun sammen med Diskoskasteren, en kopi av den greske skulptøren Myron sin statue fra rundt 470 f. Kr. Statuen er det første som møter deg når du besøker museet.

OLYMPIA: Over tid ble Olympia begravd under alluvial avsetning som var opp til 8 meter dyp. Det var lenge antatt å være resultatet av at elven ble overflommet, men moderne forskning har i stedet kommet fram til at stedet ble begravd av havvann fra gjentatte tsunamier. Det nøyaktige stedet for Olympia ble gjenoppdaget i 1766 av den engelske oldtidsforskeren Richard Chandler. Den første utgravningen av Olympia ble ikke utført før i 1829 av den franske Moreaekspedisjonen, Expedition Scientifique de Moree. Siden 1870-tallet har utgravning, undersøkelser og bevaring av antikkens Olympia vært ansvaret til Det tyske arkeologiske institutt i Athen. (Wikipedia).

hun, – samt at i år har vi forandret på billettsystemet. Nå kan du besøke OL-museet på samme billett som for Maihaugen ellers. Du slipper altså å betale ekstra for inngang på OL-museet. – Vi kommer tilbake med mer informasjon om tallenes tale etter omleggingen sier Stakston.

Litt stolt

Videre mener hun at Norges Olympiske Museum har et særdeles godt ord på seg ute i den store verden. – Det jo mange OL-museer rundt i verden, selve hovedmuseet ligger jo i Lausanne i Sveits, men vi merker at IOC gjerne sender delegasjoner hit når nye museer skal etableres og vurderes. Vi synes det er stas at vi blir brukt som et godt eksempel, det er vi jo litt stolte av.

Arven etter baron Pierre de Coubertin er tatt godt vare på, han har naturligvis sin egen vegg på museet, et museum som viser Norges olympiske historie i en internasjonal olympisk kontekst. Vinter-OL og norske prestasjoner er spesielt fremhevet. Gjennom autentiske, unike gjenstander fortelles historier om utøvere som har bemerket seg spesielt. Vinter-OL i Oslo i 1952 og vinter-OL på Lillehammer i 1994 er de store olympiske arrangementene Norge har hatt i tillegg til Ungdoms-OL i 2016. Dette var jo store begivenheter, internasjonalt og ikke minst nasjonalt, forklarer Stakston, – Oslo så det som en mulighet til å renovere byen og bygge den opp etter krigen, Lillehammer som en mulighet til å få Innlandet/ det indre Østlandet ut av oljeskyggen. Gjenoppdagelsen av Olympia i 1766 og utgravningen av stedet rundt 1875, inspirerte inspirert Coubertin til å blåse liv igjen i de olympiske leker.

Og det fikk han til! 1500 år etter siste OL, i 1896, ble de første moderne olympiske lekene avholdt i Aten. Resten er historie som det heter, og mye av den historien finner du på Norges Olympiske Museum.

Som nevnt er det naturligvis viet stor plass til vinter-OL og norske prestasjoner i vinterøvelsene. – Vi har vel rundt 14 000 gjenstander totalt, hvorav om lag/ca 500 stilles ut. Vi kaller det en dynamisk utstilling, sier Stakston, – det vil si at vi roterer på hva som stilles ut. Hun har også en annen utfordring, og det er antall kvadratmeter med gulv og veggflater. – Nå som vi også gjør det så godt i sommer-OL, krever dette også plass, avslutter Mari Synnøve Stakston, – for ikke å nevne Paralympics. Både sommer-OL og Paralympics har sine avdelinger allerede, men vi må få plass til mer.

MASKOTER: Etterhvert har maskoter blitt et viktig symbolinnslag i markedsføring og gjennomføring av olympiske leker. Norges Olympiske Museum presenterer et utvalg av disse.

Åringsdateringer har gitt Maihaugen mer og sikker kunnskap om bygningenes alder og byggeår

Museumsglimt har avlagt et besøk hos avdelingsleder Kjell Marius Mathisen, for å få et innblikk i hva åringsdateringer er, eller dendrokronologiske dateringer som er det formelle navnet, og hvilken nytte og kunnskap slike dateringer har gitt Maihaugen.

Tekst og foto: Jørgen Skaug

Hva er Dendrokronologi?

Det er en metode for å datere fellingsåret for tømmeret i et hus ved å analysere vekstmønsteret. Utgangspunktet er prøver fra tømmeret som viser årringene fra stokkens overflate og inn til kjernen. Der kan man se hvordan avstanden mellom årringene varierer avhengig av hvor mye treet har vokst hver sommer. Sommertemperaturen er den viktigste bakgrunnen for denne variasjonen. Enkelt sagt vil en kjølig sommer gi lite vekst og en smal årring, og jo varmere en sommer er desto bredere blir årringen som dannes det året. Da klimaet er forholdsvis ensartet i hele Sør-Norge har det vist seg at trær over hele området har tilsvarende tilvekst fra år til år. Dette gjenspeiles i årringsmønsteret. Ved å sammenstille vekstmønsteret for stokker som er felt ved ulike tidspunkt opp gjennom historien, har det latt seg gjøre å lage en oversikt over gjennomsnittlige variasjon i tilvekst lang tilbake i tid, en normalkurve. I Norge er det i første rekke furu det er utarbeidet normalkurve for. Ut fra denne kan man lese årringsvariasjonen innenfor en periode som et fingeravtrykk. Ved å sammenligne prøvene fra et hus med normalkurven, kan en dermed finne ut hvilket tidsrom tømmerstokken vokste og når den ble felt.

Testprosedyrene

Når et hus skal dateres, følger man en fast prosedyre. Det blir tatt minst 10 prøver fra forskjellige stokker i huset. Vanligvis tas det tynne boreprøver fra stokker hvor det er rester etter bark, som sendes NTNU i Trondheim for nærmere analyse. Her måles avstanden mel-

lom årringene på hver prøve, og variasjonene i årringstykkelse sammenlignes med normalkurven for tilvekst.

Datering av prøver fra en bygning gir oss fellingsåret for tømmeret, og er ikke nødvendigvis en sikker datering av byggeåret. I noen tilfeller er det benyttet gjenbrukstømmer, ofte er hele hus flyttet eller deler av en tømmerkonstruksjon er benyttet for en ny bygning. Når prøver tas er det viktig å se etter mulige spor av gjenbrukstømmer.

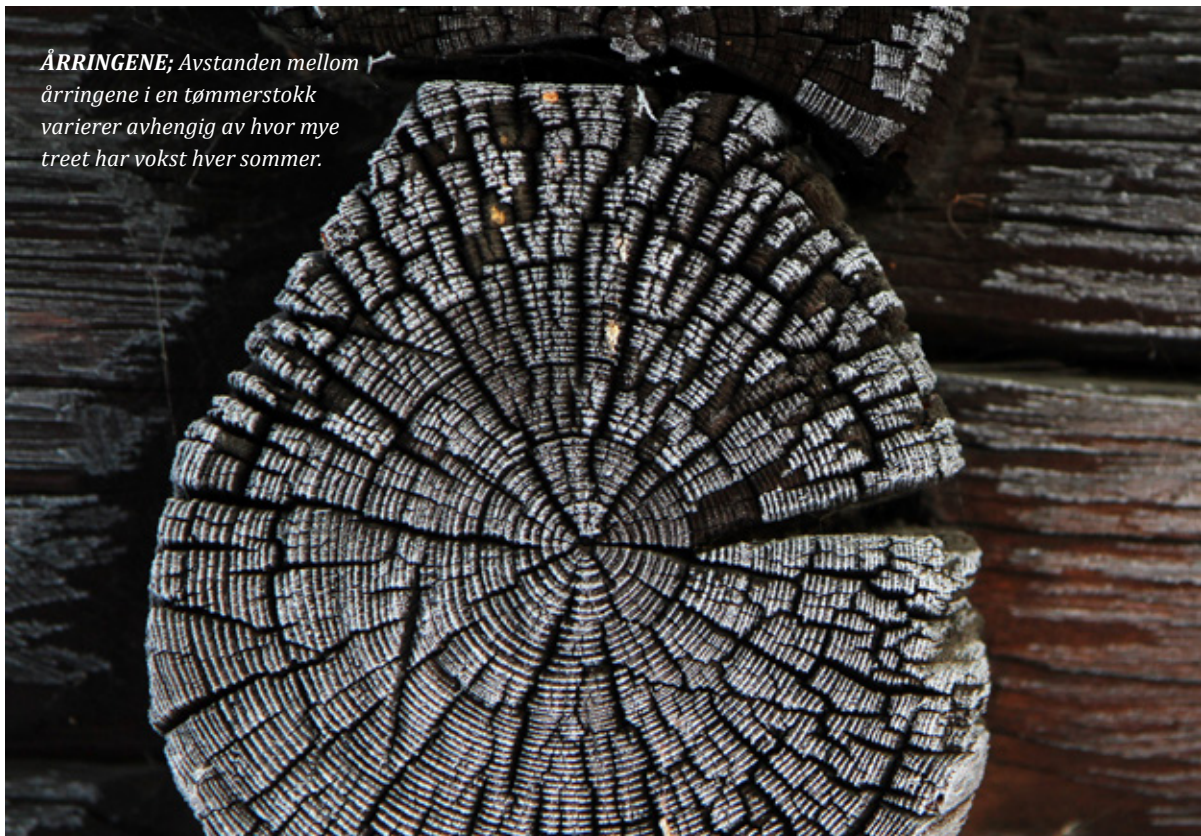
Nytte for museet

Stiftelsen Lillehammer Museum har siden 1999 fått analysert prøver fra tømmer etter Dendrokronologimetoden fra mere enn 20 bygninger, herav fire hus på Aulestad og en av bygningene på Bjerkebæk.

ÅRRINGSDATERT; Avdelingsleder Kjell Marius Mathisen foran Fiskerkapellet fra Fåberg opprinnelig bygget 1459, er ett av vel 20 hus i Stiftelsen Lillehammer Museum der laftetømmeret er dendrokronologisk analysert.

ÅRRINGENE; Avstanden mellom årringene i en tømmerstokk varierer avhengig av hvor mye treet har vokst hver sommer.

– Vi har få skriftlige kilder om våre bygninger fra før 1800, det har vært en del gjetning, sier Kjell Marius Mathisen. Vi kan nå fastslå eksakt når tømmeret til disse bygningene er felt, og med rimelig sikkerhet byggeåret. Noen steder har vi funnet innskripsjon av årstall, uten å være sikker på hva det betyr. F.eks. i Løytnantstua i Bjørnstadtunet er årstallet 1709 banket inn i peisjernet. Årringsanalysen viser at tømmeret ble felt vinteren 1706/1707, og trolig ble huset tømret 1707 og deretter blitt stående de to neste vintrene for å sige fra seg før peis og pipe ble murt opp. Dette sier også noe om byggeskikken, de brukte ferskt tømmer, det var ikke noen lagring av laftetømmeret.

Fiskerkapellet fra 1459

Et annet eksempel som er årringsanalysert etter Dendrokronologimetoden er Fiskerkapellet fra Fåberg – den eneste gjenstående laftekirken i Norge siden Middelalderen. Sandvig kjøpte kapellet i 1897 og flyttet det til sin egen hage

ved Lillehammer stasjon. Huset fungerte da som stabbur på Fåberg prestegård. Det gjorde det også i 1759, fra den første skriftlige kilden vi kjenner til om kapellet. Presten skriver da at tømmeret opprinnelig hadde tilhørt et kapell fra romersk-katolsk tider, og at det hadde stått ved Øren (sannsynligvis dagens Øyra) i Lågen for å sikre god fangst under lågåsildfisket. En innskripsjon på latin er skåret inn på en av stokkene i kapellet, som oversatt til norsk lyder omtrent slik; «I 1459, dagen etter den hellige Lambertus' dag, ble dette kapellet innviet til ære for Jomfru Maria og Olav konge og martyr, av herr Gunnar biskop av Hamar, som også har grunnlagt det. Be for hans sjel.»

I 2022 ble gulvbordene i kapellet datert. De dendrokronologiske prøvene viser at materialet er felt i løpet av vinterne 1458 og 1459, som stemmer med innskripsjonene at kapellet ble innviet høsten 1459. Dateringsarbeidet viser også at gulvet i kapellet også er intakt fra byggeåret.

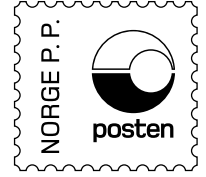

Foto: Caroline Strømhylden

Maihaugens julemarked

30. november–1. desember

Få den gode, gamle julestemningen i vakre, historiske omgivelser. Julemarkedet byr på julehandel, julepyntede hus fra ulike tider, Maihaugens juletre og koselige aktiviteter for hele familien.

maihaugen.no/julemarked

MAIHAUGEN
≡